

ПОЛЫМЯ

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ
І ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫ ЧАСОПІС

7 (1137)

ЛІПЕНЬ 2024

Выдаецца
са снежня 1922 года

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь;
Грамадскае аб'яднанне «Саюз пісьменнікаў Беларусі»;
Выдавецкае рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства
«Мастацкая літаратура»

Намеснік дырэктара — галоўны рэдактар
Віктар Анатольевіч ШНІП

Рэдакцыйная калегія:

Лада АЛЕЙНІК, Уладзімір АНДРЫЕВІЧ,
Алесь БАДАК, Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ,
Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ,
Уладзімір ГУСАКОЎ, Марыя ЗАХАРЭВІЧ,
Віктар ІЎЧАНКАЎ, Аляксандр КАВАЛЕНЯ,
Алесь КАРЛЮКЕВІЧ, Валерый МАКСІМОВІЧ,
Зоя МЕЛЬНІКАВА, Пётр НІКІЦЕНКА,
Віктар ПРАЎДЗІН, Зіновій ПРЫГОДЗІЧ,
Іван САВЕРЧАНКА (старшыня),
Уладзімір САЛАМАХА, Васіль СТАРЫЧОНАК,
Таццяна ШАМЯКІНА, Наталля ЯКАВЕНКА

Мінск
УП «Мастацкая літаратура»
2024

ПРОЗА

Уладзімір Гніламедаў У ВОЙСКУ

Раман. Пачатак

Гніламедаў Уладзімір Васільевіч нарадзіўся 26 снежня 1937 года ў вёсцы Кругель Камянецкага раёна. Закончыў філалагічны факультэт Брэсцкага педагагічнага інстытута імя А. С. Пушкіна. У 1966 годзе абараніў кандыдацкую дысертцыю. З 1969 па 1976 год працаваў у апарате ЦК КП Беларусі. У 1976 годзе вярнуўся ў Інстытут літаратуры АН БССР, дзе працаваў намеснікам дырэктара і адначасова загадчыкам аддзела тэорыі літаратуры. У 1987 годзе абараніў доктарскую дысертцыю. У 1998 годзе ўзначаліў Інстытут літаратуры імя Я. Купалы АН БССР, у цяперашні час У. Гніламедаў яго галоўны навуковы супрацоўнік. Акадэмік Нацыянальнай акадэміі навук Рэспублікі Беларусь (2003; член-карэспандэнт — з 1994).

Аўтар многіх літаратуразнаўчых кніг. Пачынаючы з 2000 года, выступае як празаік. Выдаў раманы «Валашкі на мяжы» (2004), «Уліс з Прускі» (2006), «Расія» (2007), «Вяртанне» (2008), «Вайна» (2010), «Пасля вайны» (2015) і інш.

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

I

У другой палавіне верасня завуч Тамашоўскага дзетдома Платонаў на выхадныя наведваўся ў Брэст. Адпусціў дырэктар Ульян Ульянавіч.

— Адпачніце, вы зарабілі. Адпачынак — дзела сур'ёзнае, — сказаў ён на дарогу.

Паехаў у пятніцу, у другой палавіне дня, атрымаўшы аванс — сто рублёў. Купіў у касе білет і адразу зайшоў у вагон. Вагон быў напаяўпусты. Колькі мінут чакання, і поезд рушыў, аднак часта спыняўся, і ў вагоне большала народу. За вокнамі вагона плыў пазалочаны восенню лес. Зеленела сасна, палалі аранжавымі плямамі бярознікі і асіннікі. Стаяла цёплая пара бабінага лета. Пах палыну і бильнягоў разам з павуціннем пранікаў нават у вагон. Асенняя прахалода бадзёрыла і ўзнімала дух.

Ён стаў думаць пра Валю. Сумаваў па ёй, пакутаваў ад стамляльнага кахання: «Як там яна? Як сустрэне? Які ў яе настрой?» У рытм з думкамі грукалі на стыках колы. Паэты часта трактуюць каханне як пакуту. Ён успомніў Розу. Можна, так яно і ёсць? Каханне агаляе жакі жыцця, вядзе да драм і трагедый, дастаткова прыга-

даць «Атэла» Шэкспіра. Але, з іншага боку, каханне — гэта тонкая энергія, якая напаўняе свет радасцю. У «Боскай камедыі» Дантэ ёсць такі радок пра каханне: «Любовь, что движет солнце и светила». Ён успомніў, што было ў яго з Валяй на Мухаўцы. Было такое адчуванне, нібы апынуўся ў іншым, нетутэйшым свеце. З ёй было добра, лёгка. І характар у яе, здаецца, роўны і прыстойны.

Па суседстве гаманілі жанчыны-пасажыркі, якія падселі ў Дамачаве:

— А наш выпускнік Дурнейка — у яго і прозвішча такое — па камсамольскай пуцёўцы на «цаліну» паехаў, у Казахстан.

— Ну, што ж, камсамол. Калі партыя скажа: «Трэба!», камсамол кажа «Ёсць!»

Платонаў пазіраў у акно. Бразгалі, перамаўляліся з рэйкамі колы. Ехаў да канца і выйшаў на станцыі Брэст-Цэнтральны. Пасля дарогі адчуў смагу, захацелася выпіць дзе-небудзь кружку піва. На плошчы з Граеўскага боку стаяла бочка з гэтым дужа папулярным напоем. Накіраваўся туды і сустрэў Зыгмуса Сяліўку. Пазнаў здалёк: тая ж крыху сутулаватая, прыгорбленая постаць, зіркатая, хоць і прыкметна заспаныя вочы. Твар утрымліваў яшчэ летні загар, толькі бровы заставаліся светлымі. Апрануты як бы ў чужую адзежыну, гаматны пінжак, які рабіў яго надта грувасткім ад ватных падкладак на плячах і грудзях. Унізе і ўверсе — накладныя кішэні. Крыссе зашпілена ўсяго толькі на адзін гузік, астатнія ўладальнік пінжака здесьці згубіў, а самы ніжні быў вырваны «з мясам». На галаве старая кепка.

— А-а, Платонаў! Валодзя! Катэгарычна вітаю!

Зыгмусь падаў руку, Платонаў шчыра яе паціснуў, сказаўшы:

— Я таксама.

— Ну, як твая Тамашоўка?

— Нармалёва. Працую ў дзетдоме.

— Кім працуеш і колькі атрымліваеш? Дзе жывеш?

Даўні сябар адказаў на ўсе пытанні.

— Працуй, то, можа, медаля заробіш...

— Ха-ха, наўрад.

— Кар’еру зробіш, ты яшчэ малады.

— Дык і ты не стары, усё наперадзе.

— Ты тлусцейшы за мяне, — смеючыся, сказаў Сяліўка, — а я живу сціпла, капейку да капейкі збіраю. Ты ўпэўнены, што двойчы два — чатыры, а я не.

— Закавырыста ты гаворыш, Зыгмусь.

— Жыццё складаецца з парадоксаў. Калі ў чалавека ёсць у кішэні грошы, дык усе лічаць яго дасціпным і разумным, а калі няма, дык лічаць дурнем. Сацыяльны ліфт часам выкідвае дурня наверх. А што? А можа, пашанцуе?! Шанец — неблагое слова.

Сяліўка свяціўся аптымізмам, быў па-ранейшаму гаваркі, з напускной бадзёрасцю ў голасе, дзівіў хуткасцю рэакцыі, палемічнасцю, уменнем умомант знайсці патрэбнае слова.

— А як Кіпрэй?

— Кіпрэй яшчэ давучаецца, на апошнім курсе. Праўда, перавёўся на завочнае addзяленне. У Брэсце маюць абласное радыё арганізаваць, дык ён хоча ўладкавацца дыктарам ці карэспандэнтам.

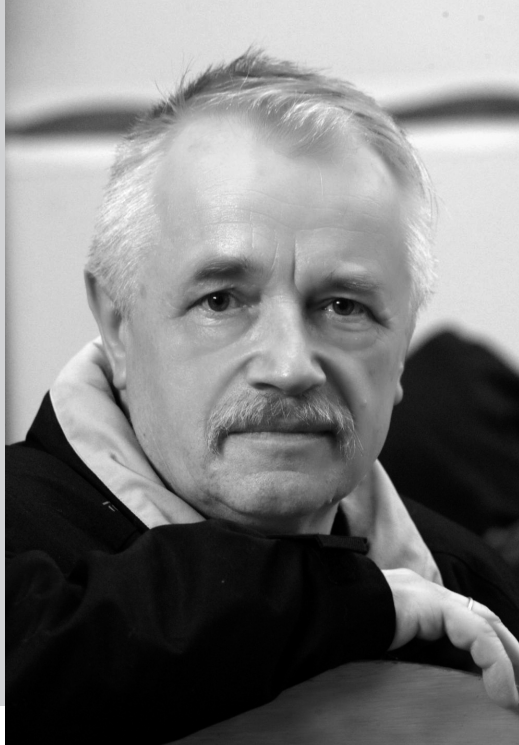
— Піша вершы?

— Сачыняе, здае ў абласную «Зарю», дасылае ў Мінск. Без гэтага ён не можа, але багацця не нажыў, ходзіць без грошай, пазычае.

— А ты як?

— Па-рознаму. Усе кажуць, што ўва мне нешта ёсць, а што канкрэтна, я і сам не ведаю.

Думкі ў Сяліўкі лёгкія і хуткія, у сваёй значнасці ён не сумняваецца.

ПАЭЗІЯ

Віктар Шніп КОЖНЫ МАЕ СВОЙ ЛЕС

Вершы

Шніп Віктар Анатольевіч нарадзіўся 26 сакавіка 1960 года ў вёсцы Пугачы Валожынскага раёна. Скончыў Мінскі архітэктурна-будаўнічы тэхнікум і ВЛК Літаратурнага інстытута ў Маскве. Працаваў у часопісе «Беларусь», у газеце «Наша слова». З 1995 па 2004 год быў намеснікам галоўнага рэдактара і галоўным рэдактарам штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва».

Цяпер — намеснік дырэктара выдавецтва «Мастацкая літаратура», галоўны рэдактар часопіса «Полымя». Аўтар многіх кніг паэзіі і прозы. Лаўрэат прэміі імя Уладзіміра Маякоўскага (1987), літаратурнай прэміі «Залаты Купідон» (2007), спецыяльнай прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь у намінацыі «Мастацкая літаратура» (2008), Нацыянальнай літаратурнай прэміі (2021) і інш.

Пройдзеш ты каля акна, і лета
Следам пойдзе і ўжо знікне там,
Дзе хаваецца ў траве край свету,
Дзе стаіць, нібыта мытня, Храм.

І я ўслед вам пагляджу няспешна,
Уздыхну, нічога не скажу,
Быццам знаю, што такое вечнасць,
І раман пра цішыню пішу.

Ты прайшла каля акна, і следам
Лета за табой, як цень, пайшло,
А за вамі даўгацветы лета
І пчалінай радасці святло.

І застаўся я адзін у хаце,
Быццам вартаўнік дарогі той,
Што кагосьці прывяла да шчасця,
Не паспеўшы зарасці травой.

Выпі з чашы сваёй і не бойся, калі там цыкута,
 Бо ад лёсу свайго нам нікуды не дзецца, павер.
 Праз ігольчына вушка прайшлі караваны вярблюдаў,
 І авечка твая ўжо, магчыма, там пройдзе цяпер.

Я схавацца хацеў ад дажджу пад высокае дрэва,
 Ды маланка спаліла на дрэве кару і лісцё.
 Прыйдзе час, і паўстане з травы наша крэўнае Крэва,
 Ды й на гэтым ніколі не спыніцца наша ныццё.

Я хаджу па палях, дзе каменне сабрана не мною,
 І шапчу не малітву — радзімы святое імя,
 І хачу, каб не стала мне гэтая радасць чужою,
 Толькі мала хацець, і пра гэта ўжо ведаю я.

Падрастае ўва мне адзінота мая, як авечка,
 Што адна засталася, не з'елі зімою ваўкі.
 І па лузе цячэ ці то Лета, ці сонная рэчка,
 Ля якой, як Хароны, сядзяць у чаўнах рыбакі.

Зноў дажджамі напоўнена неба старая балея,
 І чакай, што вось сонца, як корак, сарве ветразмей,
 І як хлыне вада — аж ад страху трава ўся самлее
 І праз міг ажыве, каб зрабіцца цыкутай маею.

Мядуюць дні, як скошаныя бацькам травы,
 Дзе гнёзды дзікіх пчол і, быццам порах, пыл.
 І я, хлапчук галодны вечна і рухавы,
 Зграбаю сена ў копы, не шкадую сіл...

Здаецца, гэта ўсё было, нібыта ўчора,
 А ўжо, лічы, паўвека з той травой сышло,
 І луг зарос хваёвым непразным борам,
 І быццам тут ніколі лугу не было.

Зайсці спрабую ў лес. А лес, як дрот, калючы.
 Ён так сваю грыбную беражэ душу.
 Стаю. Гляджу. І мне маўчаць балюча,
 І мрою: зранку з бацькам я траву кашу.

Трава густая, як і лес, што прада мною.
 Нібы каса — кусае за нагу пчала,
 І я ізноў бягу за мёртваю пчалаю
 Праз луг, праз лес да мамы, да сяла...

Святлана Бязлепкіна
ВОСЕНЬ
БУДАПЕШТА

Аповесць

Бязлепкіна Святлана Уладзіміраўна нарадзілася 31 жніўня 1957 года ў вёсцы Малейкі Брагінскага раёна. Скончыла журфак БДУ, працавала ў раённым і абласным друку. Аповесці і апавяданні друкаваліся ў часопісах «Маладосць», «Полымя», «Нёман» і газеце «Літаратура і мастацтва». Аўтар кнігі прозы «Чарнобыльская русалка».

Стары Даніял сёння прыйшоў надзвычай рана. Хіба ж ён не ведае, што ў гэты час у кафэ перапынак? Святы час адпачынку для маладых і руплівых дзвюх Юліян-афіцыянтак, а таксама не бачных для кліентаў кухараў і іхніх памочнікаў. Праўда, стары ведае таксама, што ніхто яго не прагоніць, нават калі ў кафэ не будзе ні душы.

Даніяла любілі тут не толькі як заўсёдняка. Кажуць, у далёкія часы, калі яшчэ існавала магутная імперыя Аўстра-Венгрыя, на гэтым месцы знаходзілася багатая сядзіба продкаў Даніяла. А вакол раскашавалі вінаградныя палеткі, якім не было канца-краю. Праўда, даказаць гэта цяпер няма каму, бо ўжо не засталося жывых сведкаў тых даўніх часоў, як і не захавалася якіх-небудзь дакументаў, што пацвердзілі б такую легенду.

Але Даніял застаў тыя часы, калі за адзін дзень спрадвечна венгерская вёска стала аўстрыйскім Нікельсдорфам, і ягоныя шматдзетныя продкі былі вымушаныя спехам распрадаваць сваё селішча і ўсю набытую за стагоддзі маёмасць. Дзяржавы-пераможцы абыякава, нібыта які вялізны пірог, раскrojілі землі, і адзін з такіх апетытных кавалаў стаў аўстрыйскай правінцыяй Бургенланд са сваімі законамі і нованабытымі традыцыямі¹.

— Нікельсдорф — дзіця Першай, а вось я — пасынак Другой сусветнай вайны, — любіць паджартоўваць стары.

Праўда, у гады апошняй вайны Даніял быў зусім не дзіцём, як праўда і тое, што, калі ён так жартуе, вочы ягоныя поўныя слёз. І вочы бацькі Іштвана таксама вільгатнеюць.

Хлопец разумее, чаму ягоны бацька апякуецца старым. І прычына не толькі ў спагядлівым характары бацькі, які шкадуе адзінокага і добрага чалавека.

¹ Згодна з Трыянонскай мірнай дамовай 1920 г. Венгрыю пазбавілі 2/3 яе былой тэрыторыі.

А таму, што абодва яны аказаліся пасля вайны па гэты бок мяжы, хаця вельмі любяць той бок. Там засталіся любыя іх сэрцу мясціны, там на могілках ляжаць дарагія ім людзі і там прайшлі, яны ў гэтым перакананыя, іх лепшыя гады жыцця.

— Венгр, дзе б ні апынуўся, ніколі не забывае, што ён венгр, — любіць казаць бацька сыну.

— Нават калі ён змяніў прозвішча на аўстрыйскае? — спытаў Іштван у тым узросце, у якім не разумееш, што зрабіў бацьку балюча. Цяпер ён не задае такіх пытанняў спадару Хоферу.

— Малюеш? — Стары зазірнуў у сшытак Іштвана. — Сёння зноў тут аціраліся гэтыя трое. Не падабаюцца мне яны! Глядзяць, нібыта прыцэньваюцца.

— Табе падалося, Даніял! — супакойвае Іштван. — Турыстам заўсёды падабалася гуляць па нашым двары. У нас і праўда прыгожа!

— Яны не падобныя да турыстаў, хлопча! — уздыхае стары. — Яны хутчэй падобныя да акупантаў!

— Ну што ты, дзядуля! Цяпер жа не саракавыя! — запярэчыў Іштван.

— Пасля таго як рускія пакінулі Аўстрыю, тут можа быць усё што заўгодна! — не пагадзіўся стары.

— Ты што, ужо шкадуеш, што сышлі савецкія войскі? Ты ж так радаваўся гэтаму! — здзівіўся Іштван.

— Я перажываю не за Аўстрыю, хлопча. Я баюся за Венгрыю! Кажуць, з расійскага палону вярнуліся тысячы хартыстаў і салашыстаў! Вось пабачыш, цяпер яны пачнуць помсціць за сваё паражэнне.

Іштван мяркуе, што стары, як заўжды, крыху перабольшвае. Якая небяспека ад гэтых пакалечаных вайной і палонам людзей? Ды і потым, за дзесяць мірных гадоў свет моцна змяніўся ў лепшы бок. Нікому больш не хочацца войнаў.

Іштван зноў схіліўся над сваім малюнкам. Стары сядзеў моўчкі, здаецца, зараз, як звычайна, задрэмле.

— А нашы перамены хіба выпадковыя? — раптам «ажывае» Даніял. — Памятаеш, што было ў маі?

Іштван разумее, пра якія перамены кажа стары. Гэтай вясной прыйшоў загад ад магістрата пафарбаваць фасады. Тыя, што звернуты ў бок мяжы з Венгрыяй. Дык жа абнаўлялі іх згодна з графікам у мінулым годзе. Залатой восенню, як кажа Даніял. Тады і праўда стаяла цудоўнае сонечнае надвор'е, як гэта звычайна бывае тут у пачатку кастрычніка. Калі ж уладальнікі дамоў паспрабавалі схібіць і «падмарафецілі», бадай што, толькі аканіцы (навошта рабіць дурную працу?), ім прыйшлі велізарныя штрафы. Усім падрад, без разбору. А потым заўжды добразычлівыя суседзі сталі даносіць адзін на другога, замест таго каб пазмагацца за свае правы як уласнікаў гэтых дамоў і сцен.

— Яны што, хочуць, каб венгры нам пазайздросцілі? — абураўся тады стары Даніял. — Дык павер мне, хлопча, яны і без гэтага зайздросцяць, а як жа! Жывуць-то намнога бядней.

І праўда, зайздросцілі! Як толькі рускія войскі пакінулі Аўстрыю, усё часцей прыезджыя з таго боку мяжы пачалі не хаваючыся нахваляваць узровень жыцця аўстрыйцаў¹.

— От нягоднікі! — абураўся Даніял. — Паслухаеш іх, дык у нас тут нават неба і воблакі лепшыя!

¹ У 1955 г. 19 кастрычніка тэрыторыю суверэннай Аўстрыі пакінуў апошні савецкі салдат, а 25 кастрычніка — апошні брытанскі салдат.

ПАЭЗІЯ

Сяргей Давідовіч ТАМ, ДЗЕ ЗАСТАЛОСЯ СЭРЦА

Вершы

Давідовіч Сяргей Фёдаравіч нарадзіўся 20 ліпеня 1942 года ў вёсцы Карпілаўка Лагойскага раёна. Скончыў Мінскую вышэйшую школу МУС (1982). Працаваў у праваахоўных органах. Быў дэпутатам Вярхоўнага Савета Беларусі 12-га склікання. Аўтар дзясяткаў кніг паэзіі і прозы. Лаўрэат Нацыянальнай літаратурнай прэміі (2016). Ганаровы грамадзянін г. Лагойска і Мінскай вобласці.

РОДНАЕ

Замілавалася, завечарэлася.
Клён абдымаецца з тонкай рабінаю.
Сіні туман у нізіне кудзеліцца.
Пара бусліная над лугавінаю.

Сонейка ў зыбку залесную коціцца,
Шчодро зямля прахалодаю дыхае.
Рэчка блакітная звонка залоціцца,
Ночанька з неба спускаецца ціхая.

І аблачынка да месяца туліцца,
Небу прыемна ўпрыгожыцца зоркамі.
Людзі да сну пасля працы рыхтуюцца,
Пераклікаецца вёска падворкамі.

НЕ БЕЗ ПРЫЧЫНЫ

На жаль, не знойдзеш днём з агнём
Касцоў на лузе, спеў над лугам,
Ні восеньскім руплівым днём
Плуг за канём, мужчын за плугам,

Кароўку з поля ля гумна,
З даёнкай побач гаспадыню.

ПРОЗА

Вольга Русілка АБРАЗКІ

Русілка Вольга Іванаўна нарадзілася 17 ліпеня 1959 года ў вёсцы Бершты Шчучынскага раёна. Скончыла філалагічны факультэт БДУ. Кандыдат філалагічных навук, дацэнт. Аўтар кніг паэзіі «Табе» (1996), «Ажына» (2004), «В.І.Р.» (2008), «Сцежка, сцежачка, сцяжынка» (2013).

Берштаўскія прымавіскі

Бершты — мая радзіма, не малая, а вялікая на ўвесь свет. Вёска на берагах ляснаго возера і млява-спакойнай рэчкі Котры — мясціна на дзіва прыгожая і багатая гісторыяй. Па афіцыйных звестках, ёй больш за пяць стагоддзяў (у 1496 годзе тут быў падпісаны прывілей аб наданні Гродну Магдэбургскага права, а ўзгоркі па ваколіцах сведчаць і пра першабытную даўніну...). Вядома, што тут некалі была паляўнічая рэзідэнцыя вялікіх князёў літоўскіх, і назвы бліжніх хутароў захоўваюць пра тое памяць: Зубраўка, Воўчыя Ямы, Засада... Праз лес, які тут паўсюль, — літоўскія Кабялі («Кобеляй» афіцыйна); сорок кіламетраў, з якіх пятнаццаць бездаражы, — як да абласнога Гродна, так і да раённага Шчучына...

Мясціна не сказаць каб глухая, але заповітная. Натуральна, што для мяне лепшай быць не можа: тут стагоддзямі жыў род майго бацькі — Чаваны павясковаму, тут і сёння стаіць будынак бальніцы, дзе я нарадзілася, тут прыгажэе дбаннем майго брата бацькоўская хата, у якой чакае мяне старэнькая мама... У эйфарыі рэдкіх вяртанняў з далёкай і халоднай Віцебшчыны мне ўсё здавалася непарушна шчаслівым, як у дзяцінстве, толькі крайком у свядомасць заходзілі навіны: зачынілі клуб, бальніцу, хтось з суседзяў, настаўнікаў, а апошнім часам і аднакласнікаў памёр... Але не так даўно адбылася падзея, якая і прымусіла мяне ўзяцца за гэтыя запісы, — зачынілася Берштаўская школа, што верай і праўдай адпрацавала больш за сто сорок гадоў і месцілася ў фацэтным старадаўнім будынку.

І тады стала зразумела: вёска памерла. Не, летам тут нават павялічваецца колькасць жыхароў — за кошт дачнікаў і аселых чужынцаў, але амаль няма тых, хто спрадвеку жыў родамі, — Грэгераў, Ёскавых, Храноўскіх, Матулечкавых, Парамкоў... Яны ўсе «ёсць» у Гродне і ў вялікім свеце, а тут — у большасці жывуць чужыя. І раптам схамянулася не адна я: адзін за адным на ганку зачыненай школы сталі збірацца на сустрэчы выпускнікі — нават пяцідзясяцігадовай даўніны. Людзі пры пасадах і ўзнагародах, дзясяткі кандыдатаў навук... Нават групу ў «Аднакласніках» стварылі — «Я родом из Бершт». Людзі, каму ў большасці не трэба тлумачыць тутэйшыя выслоўі, за якімі цікавыя гісторыі, зусім невядомыя прышлым... Фразы, пра якія мая светлай памяці бабуля Гандзя гаварыла: «У нас такое прымавіско...». Каб гэтыя залацінкі не згубіліся, я іх проста павінна запісаць.

Сіла маладая

Берштаўцы спрадвеку гаварылі гучна і выразна, многія, асабліва жанчыны, добра спявалі. Можна, гэтаму і прырода спрыяла: магутны лес, возера, рэчка... Без моцнага голасу і дзіця дадому не даклічашся, і кароў у лесе не напасвіш, і рыбака, які страціў адчуванне часу, у хату не вернеш. Выдатна спявалі многія, часта цэлымі сем'ямі і пакаленнямі: Грэгеравы, Блінцовы, ды і мае родныя Чаваны...

Тутэйшы люд не надта і здзівіўся, калі вельмі паважаны вёскай былы настаўнік музыкі з яшчэ дарэвалюцыйнай выдатнай адукаванасцю Уладзімір Кузьміч Русілка (не радня аўтару, прозвішча ў Берштах распаўсюджанае) у пачатку сямідзясятых гадоў стварыў жаночую вакальную групу з дзесяці — пятнаццаці мясцовых спявачак. Чалавек найвышэйшай вакальнай культуры, якога я без камертона ў руках і не памятаю, Уладзімір Кузьміч хутка дабіўся таго, што жанчыны спявалі а капэла чысцейшым акадэмічным чатырохгалоссем і класічныя вакальныя творы, і (радзей, праўда) фальклорныя песні, раскладзеныя на галасы дбайным кіраўніком. Калектыў хутка атрымаў званне народнага, перамогі ў самых прэстыжных рэспубліканскіх конкурсах, вядомасць і папулярнасць у Беларусі. Натуральна, даводзілася многа выступаць, ездзіць. А ў вясковых жанчын сем'і, дзеці, гаспадарка, гарод, работа, калгасныя «дзялкі» — надзелы калгасных буракоў, якія трэба своечасова палоць...

У вёсцы бываюць сітуацыі, калі ўсё гэта разам кінуць проста немагчыма. Аднойчы старэнькаму ўжо Кузьмічу трэба было тэрмінова везці калектыў у Гродна, а жанчын сабраць ну ніяк не выпадала. Ён добра ведаў, што ў Берштаўскай школе, дзе тады вучылася каля двухсот дзяцей, у выпускным класе ёсць створаная маладым настаўнікам спеваў дзявочая вакальная група, якая някепска спявае ўпэўненым двухгалоссем сучасныя эстрадныя песні. Зразумела, ніхто Кузьмічу ў дапамозе не адмовіў. Здольныя дзяўчаткі хуценька вывучылі песню на тры галасы, парэпеціравалі, і суперадказны Кузьміч вырашыў «на пробу» даць выступленне на школьнай сцэне. Спачатку перад перапоўненай залай выступілі некалькі чытальнікаў, і вось, нарэшце, вакальная група. Восем сямнаццацігадовых прыгажунь, адна ў адну румяныя, узгадаваныя на курортным азёрна-лясным паветры, мацінай смятанцы і кумпячках, з вытачанымі сакавітымі фігуркамі і ножкамі, у школьных сукенках міні з беленькімі карункавымі каўнерыкамі. Кузьміч абазначыў партыі камертонам, узняў рукі, і дзяўчаткі з выключнай стараннасцю пачалі выводзіць складаную песню з некалькімі мелізмамі:

От тоски, от го-о-р-я-а в сердце кровь засты-ы-ла-а,
Что любил как ду-у-шу, и то изме-е-нило-о...

І тут у абсалютна ўважлівай цішыні залы раптам выразна пачуўся заціснуты ў кулак рагатов. Гэта не вытрымаў вясковы гаварун і філосаф дзядзька Ладых.

ПАЭЗІЯ

Людміла Воранава
МАЯ ДАРАГАЯ
ВАКОЛІЦА

Вершы

Воранава Людміла Віктараўна нарадзілася 22 лістапада 1962 года ў вёсцы Залацеева Зэльвенскага раёна. Скончыла Ваўкавыскае педвучылішча (1982), гістарычны факультэт БДУ (1990), факультэт філасофіі і культуралогіі Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы пры БДУ (1995). Больш за 35 гадоў працавала ў сістэме адукацыі сталіцы: настаўніцай пачатковых класаў, выкладала сусветную гісторыю і гісторыю Беларусі, грамадазнаўства, сусветную мастацкую культуру, была намеснікам дырэктара па вучэбнай рабоце, дырэктарам школы.

Аўтар трох зборнікаў вершаў і песень. Лаўрэрат прэміі міністра абароны Беларусі (2019, 2023), конкурсу «Славянскі калейдаскоп» (2023).

СНЕГ

Засняжыла наваколле.
Не відаць шляхоў, дарог...
Колькі ў белі гэтай болю,
Веры ў лепшае, трывог!

Колькі згубленых сумненняў,
Неспадзеваных ахвяр!
Колькі веры ў пацяпленне
За плячамі снежных хмар!

Вецер колкі рве ўспаміны —
Сум, вяселлі, смерці жах...
Ты адзін па полі мінным
Рушыш снегам па крыжах...

Кожны крыж — жыцця імгненне,
Кожны крок наперад — шах!
Летуценні, летуценні —
На заснежаных шляхах.

Засняжыла наваколле...
Сціхла бура, снег — радном.

Валерый Максімовіч

ЛІТАРАТУРНАЯ ТВОРЧАЦЬ У СІСТЭМЕ КАМУНІКАТЫЎНА-ДЫЯЛОГАВЫХ СТАСУНКАЎ

Максімовіч Валерый Аляксандравіч — доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык аддзела філасофіі літаратуры і эстэтыкі Інстытута філасофіі НАН Беларусі.

Працэс камунікацыі, супрацоўніцтва, сутворчасці ва ўсе часы меў і мае бясспрэчнае значэнне для наладжвання міжасобаснага і міжкультурнага дыялогу, які выступае ў якасці базавага структураўтваральнага складніка сацыякультурнай сферы, дзейснага інструмента ўплыву на ўсе сферы сацыякультурнай дзейнасці, асноватворнага субстрату фарміравання культурнай матрыцы цывілізацыйнага развіцця. Менавіта камунікатыўна-творчыя інтэнцыі адлюстроўваюць і фіксуюць найбольш істотныя сувязі і адносіны ў культурнай рэальнасці. Ідэнтыфікацыйны фактар таксама шмат у чым залежыць ад характару і складу культурнага асяроддзя — своеасаблівай інстытуцыянальна-арганізацыйнай сферы і важнага матывацыйнага складніка нацыянальна-культурнага пазіцыянавання і самавызначэння суб'екта. Пры гэтым камунікатыўная кампетэнтнасць і камунікатыўны вопыт суб'ектаў інфармацыі ўяўляе сабой істотную сферу ўплыву на свядомасць чалавека, на матывацыю яго дзеянняў і ўчынкаў, намераў і жаданняў. У сітуацыі змены светапоглядных каардынат, трансфармацыі традыцыйных каштоўнасных арыенціраў ідэнтыфікацыйны фактар і культурнае асяроддзе шмат у чым вызначаюць механізм трансляцыі і сацыялізацыі сацыякультурнага вопыту, валодаюць магутным рэкрэацыйным патэнцыялам, што дазваляе талерантна ставіцца да культурных універсалій чалавецтва, да культурастваральнага пачатку.

Культура ў цэлым складае аснову сацыякультурнай камунікацыі, утвараючы сістэмную сукупнасць усіх працэсаў і феноменаў, звязаных з дзейнасцю чалавека. Камунікацыя, адпаведна, становіцца стрыжнем сучаснай культуры, падпарадкоўваючы і фарміруючы асаблівасці ўспрымання інфармацыі, а значыць, аказваючы ўплыў на механізмы культура- і сэнсаўтварэння. Новыя падыходы да разумення і трактоўкі сучасных камунікацый у галіне мастацкіх практык паказваюць на пазітыўны характар камунікатыўна-дыялогавых узаемадзеянняў, закліканых спрыяць нараджэнню інавацыйнага прадукту творчасці ў выніку цеснага ўзаемадзеяння суб'екта творчасці з сацыякультурным кантэкстам, сістэмай інтэртэкстуальных праяў, рознаскіраваных і рознамаштабных стасункаў з навакольным светам. Гэта лішні раз даказвае тую ісціну, што культурабудаўніцтва, у самым пашыральным значэнні гэтага слова, з неабходнасцю спалучана з дыялогам культур, з іх полісуб'ектным шматгалоссем, «поліфаніяй» (паводле М. Бахціна). У культуры — і перш за ўсё ў культуры, якая імпліцытна змяшчае ў сабе артэфакты індывідуальнага і гістарычнага быцця, — ствараецца асаблівая прастора ўзаемадзеяння, камунікатыўнасці, дыялогу, — сэнсавая прастора адносінаў, якая становіцца светапогляднай перадумовай цывілізацыйнага дыялогу, спрыяе гуманізацыі і гуманітарызацыі духоўнага жыцця грамадства.

Менавіта творчая інтэнцыя, эксклюзіўнае ўспрыманне прадметаў, з'яў, дзеянняў і ўчынкаў, устаноўка на атрыманне нестандартнага, нетрывіяльнага сэнсу з любой камунікатыўнай сітуацыі, шырыня ўласнага кагнітыўна-пазнаваль-

Мікола Мікуліч

«КАБ ЖЫЦЦЁ ЗАРОЙ КВІТНЕЛА...»

Забыты паэт Заходняй Беларусі Кастусь Рагойша

Паэзія Заходняй Беларусі (1921—1939) — гэта ўнікальная з’ява на літаратурнай карце Еўропы XX стагоддзя. Прадудыруючы на глебе нацыянальных духоўна-сацыяльных і ідэйна-мастацкіх традыцый і каштоўнасцей, яна ва ўмовах Польшчы з’яўлялася часткай адначасова агульнабеларускага і польскага грамадска-культурнага асяроддзя, цесна ўзаемадзейнічаючы з прыбалтыйскім (найперш — літоўскім) і заходнеўкраінскім літаратурна-мастацкімі працэсамі, знаходзілася пад моцным уплывам з аднаго боку савецкай, а з другога еўрапейскіх літаратур і культур (чэшскай, славацкай, нямецкай і інш.). Усё гэта забяспечыла эвалюцыю і фарміраванне ў ёй розных, часам нават супрацьлеглых ідэйна-светапоглядных і мастацка-выяўленчых канстант і ліній. Традыцыйная для беларускай літаратуры парадыгма рэалістычнага, лірыка-апавядальнага адлюстравання рэчаіснасці спалучалася ў ёй з наватарскім дыскурсам — асаблівасцямі суб’ектыўна-ідэалістычнага, духоўна-ірацыянальнага пазнання жыцця і чалавека, радыкальна-рэвалюцыйны фундаменталізм з яго жорсткімі класава-ідэалагічнымі ўстаноўкамі і сцвярджэннем прынцыпаў адмабілізаваанай падпольніцкай барацьбы і шырокага народна-вызваленчага руху пераплятаўся з ідэямі рэлігійнай філасофіі і хрысціянскага гуманізму, нацыянальна-адраджэнскія тэндэнцыі і заканамернасці дапаўняліся і ўзмацняліся рамантычна-ўзвышаным пафасам.

Пра ўсё гэта магла толькі марыць тагачасная беларуская савецкая паэзія...

Тым не менш мацярык заходнебеларускага гісторыка-літаратурнага развіцця і па сёння вывучаны недастаткова, на яго карце маецца шмат белых плямаў. В. Зарэцкая і М. Яніцкі ў сваёй манаграфіі «Гуманістычны пафас заходнебеларускай літаратуры» слушна адзначаюць: «Літаратура Заходняй Беларусі — адна з найменш распрацаваных тэм сучаснага літаратуразнаўства» [1, с. 8].

У розныя часы гартаючы віленскія перыёдыкі, аўтару гэтых радкоў даводзілася сустракаць на іх старонках карэспандэнцыі, артыкулы, публікацыі вершаў, несумненна, таленавітага паэта Кастуса Рагойшы, якія звярталі на сябе ўвагу характэрнай дакладнасцю абмалёўкі падзей і выяўлення пачуццяў, пластыкай, жывапіснасцю, някепскай прафесійнай выпраўкай.

Сёння, пасля многіх гадоў вывучэння заходнебеларускай паэзіі, мы ведаем, што Кастусь Рагойша нарадзіўся ў снежні 1920 г. (дакладная дата невядомая) у вёсцы Пярэжары Валожынскага павета Вілейскага ваяводства ў дружнай і працавітай шматдзетнай сялянскай сям’і. Яго малодшая сястра Надзея ўспамінала: «Каб не траціць год і не ісці хлопцу, калі падрасце, раней часу ў войска, яго запісалі 2 студзеня 1921 года» [5, с. 54].

Бацькі будучага паэта належалі да інтэлігентных, перадавых для свайго часу людзей, яны імкнуліся выхоўваць сваіх шасцярых дзяцей у павазе да старэйшых, клопаце пра бліжніх, у любові да роднай зямлі і працы на ёй, прывівалі ім цягу да ведаў, асветы, творчасці. У прыватнасці, бацька К. Рагойшы Іосіф Пятровіч быў адукаваным, прагрэсіўным чалавекам, каларытнай, вядомай у ваколіцах асобай. У свой час ён закончыў Ракаўскую царкоўна-прыходскую

Анатоль Трафімчык

ВУЧОНЫ І НАСТАЎНІК, АРГАНІЗАТАР НАВУКІ І ГРАМАДСКІ ДЗЕЯЧ: СЦЯПАН СЦЯПАНАВІЧ ЛАЎШУК

Кожны раз, калі прыходзіш у кабінет да Сцяпана Сцяпанавіча Лаўшукі, у яго пад рукой на прасторным, дыхтоўным сталі, заваленым самымі рознымі матэрыяламі, ляжыць «дзяжурны» аркуш фармату А4, спісаны акуратным, роўным почыркам, які прынята называць уборыстым. Гэтае азначэнне ў нашым выпадку як найбольш дарэчнае яшчэ і таму, што яно датычыцца не толькі самога почырку, але і думак, ім выкладаных: яны маюць насычаную канцэнтрацыю і чэпкасць логікі. Між тым філалогіі ў рацыянальнасці нярэдка адмаўляюць, абмяжоўваючы яе толькі эстэтычнай ацэначнасцю. Навуковыя работы С. Лаўшукі даказваюць гарманічнае спалучэнне абодвух аспектаў — ratio і perceptio.

Такі баланс, дадзены ад нараджэння і развіты ў працэсе сталення, падмацаваны магутным творчым патэнцыялам і высокімі чалавечымі якасцямі, дазволіў бы рэалізавацца ў любой сферы дзейнасці, у кожнай навуковай дысцыпліне. Аднак Сцяпан Сцяпанавіч выбраў не проста літаратуразнаўства, але яго ці не самую складаную дзялянку — вывучэнне драматургіі, сінкрэтычна раздвоенай паміж двума відамі мастацтва. Адна справа — плаваць услед за паэтамі ў аблоках або поўзаць па грэшнай зямлі разам з празаікамі (няхай даруюць і тыя і другія за такую крыху прыніжальную вобразнасць — яна толькі дзеля краснага слоўца, але ні ў якім разе не з мэтай абясцэніць). Зусім іншая рэч — адначасова і разбірацца ў высокіх душэўных матэрыях, і корпацца ў гумусе чалавечай экзістэнцыі, і разблытваць іх неверагодныя перапляценні. Менавіта гэтакі матэрыял уяўляе з сябе драматургія.

Таму тое, што яе ў беларускай літаратуры прыйшоў вывучаць такі фундаменталіст, як С. Лаўшук, — вялікая ўдача для ўсёй навукі, для ўсёй гуманітарыстыкі і культуры ў цэлым. Інакш каго б мы маглі тут называць аўтарытэтам? Так, у галіне вывучэння паэзіі мы можам прывесці шмат выбітных імёнаў. Што датычыцца прозы — хіба яшчэ больш. Драматургія засталася б свайго роду сіратой.

Нехта аспрэчыць: навука развіваецца галоўным чынам незалежна ад суб'ектаў і тады, калі прыйшоў час нейкага адкрыцця або этапа, дык чалавек для гэтага будзе падабраны і падрыхтаваны праблемна-часовай кан'юнктурай. Аднак

гуманітарныя навукі ўсё ж не могуць крочыць без прынцыповага творчага кампанента ў сваім посьпеху. І гэты кампанент абумоўлены толькі суб'ектам. Да таго ж, як заключыў выбітны расійскі літаратуразнавец Сяргей Бачароў, літаратуразнаўства — таксама літаратура¹. Яго калега Валянцін Халізеў удакладняе, што маецца на ўвазе не мастацкая літаратура ў простым сэнсе слова (хаця і вобразнасць ёй цалкам даступная), не публіцыстыка (хаця і гэты кампанент можа ў ёй прысутнічаць), і тым больш не эсэістыка-гульнявая крытыка, — літаратуразнаўчыя студыі скіраваны да спасціжэння таямніц слоўнага мастацтва, прысутных у ім «згусткаў» чалавечага досведу, непасрэднага, маральнага, філасофскага, рэлігійнага².

Дасягнутыя Сцяпанам Сцяпанавічам навуковыя вяршыні таксама не азначаюць лёгкасці ды гладкасці іх пакарення. Цяжкасцей і перашкод, але і радасцей і поспехаў хапіла б не на адно чалавечае жыццё наступных пакаленняў, асабліва народжаных у апошні чвэрці XX — пачатку XXI ст. Але вучоны ніколі не скардзіўся, калі і ўспамінаў, дык хутчэй з інтарэсам да перажытых старонак сваёй біяграфіі, асабліва на самых ранніх яе этапах.

Пачатак жыццёвага шляху: паваеннае дзяцінства, школы, першая праца

Нараджэнне С. Лаўшука прыпала на першае лета пасля нямецка-фашыскай акупацыі яго роднага кута — 28 ліпеня 1944 г. У сям'і чыгуначнага майстра мястэчка Васілевічы з'явілася на свет пятае дзіця — сын, якога, як і бацьку, назвалі Сцяпанам, што ў перакладзе з грэчаскай «вянок, вянец, карона, дыядэма». Наогул у сям'і Лаўшукоў было ажно дзевяцера дзяцей. Названы населены пункт меў не толькі ўрбаністычны статус — ён з'яўляўся раённым цэнтрам (пасля Васілевіцкі раён расфарміравалі) і выконваў ролю значнага транспартнага вузла. Акрамя таго, у беларускім кантэксце ён вылучаецца сваёй найбольшай сонечнасцю: як устанавілі кліматалагі, нябёснае свяціла аніякаму куточку краіны не дорыць столькі сваёй увагі. У гэтым назіраецца і пэўная сімвалічнасць: быццам бы дзякуючы такому цяплу той беларускі куточак выпесціў параўнаўча шмат выбітных асоб, у тым ліку ў гуманітарнай сферы.

Жыццё ў гарадскіх умовах пасляваеннага рэзруху не было простым. Перадусім у сэнсе экзістэнцыйным. Балазе ў Лаўшукоў меліся сваякі на вёсцы. Туды, да цёткі, аддавалі на некаторы час і малага сына, каб трохі паправіўся пасля гарадской нішчымыніцы. А з сялянскага стала не знікала прынамсі бульба.

Далей была школа — спярша сямігодка, затым СШ №2 г. Васілевічы, што цікава, рускамоўная. Сцяпану Лаўшуку вучылася лёгка. Ужо тады ён раскрыў свае шматгранныя задаткі. Разам з тым праявілася і цяга да прыгожага пісьменства. Настаўнікі зачытваліся сачыненнямі вучня, пачынаючы з яго трэцяга класа, пачатковай школы. У вучнёўскай насценгазеце час ад часу сталі з'яўляцца вершы. Адметна, што і, перайшоўшы ў другую школу, у сваіх творах беларускай мове малады літаратар не здрадзіў. Такім чынам, навучанне на рускай мове не адварнула ад роднай. Таму на парозе самастойнага жыцця (атэстат сталасці быў атрыманы ў 1961 г.) асаблівых ваганняў хіба не было — толькі філалагічны факультэт. У той жа час малады С. Лаўшук сябе зарэкамендаваў у якасці здольнага матэма-

1 Бочаров С. Г. Огненный меч на границах культур: Идея обратного перевода // Сюжеты русской литературы. М.: Языки русской культуры, 1999. С. 610.

2 Хализев В. Е. О составе литературоведения и специфике его методологии // Русское академическое литературоведение: История и методология (1900—1960-е годы): Учебное пособие / Хализев В. Е., Холиков А. А., Никандрова О. В. 2-е изд., испр. и доп. М.; СПб.: Нестор-История, 2017. С. 18.

Пятро Жаўняровіч БЫЎ. ЁСЦЬ. БУДЗЕ.

Эсэ да саракаваго дня памяці Уладзіміра Караткевіча

Паказальная лічба — сорок. У хрысціянстве цягам сарака дзён вызначаецца вырак для душы: дзе быць ёй у тагасвецці — у раі ці ў пекле? І яна чакае Боскага прысуду... Дантэ піша «Боскую камедыю», прайшоўшы сваё жыццё да паловы — сарака гадоў... Нязменнымі застаюцца ў народнай свядомасці прымхі пра небяспеку адзначаць саракагоддзе зямнога жыцця. Дый ці мала чаго яшчэ можна «вывудзіць» у нумаралогіі?..

Я ж пішу пра гадавіну смерці. Таму ўмоўнасці адкідаем...

Ды што казаць? Караткевіч адышоў у лепшы свет 25 ліпеня — у дзень нараджэння маці... А нарадзіўся 26 лістапада — у дзень смерці іншага нашага славутага земляка, пра што згадаў у вершы ў прозе «Слова Міцкевічу»: «Кажуць, што ў ноч на дваццаць шостага лістапада ты з'яўляешся на зямлю, якая цябе нарадзіла, і ходзіш па ёй, заглядаючы ў кожную хату, у кожную адрыну, на дно кожнага глыбокага возера». Чаму б і не ўявіць, што 25 ліпеня Караткевіч таксама наведвае Беларусь і вандруе па яе сцяжынах, знаходзіцца на яе сярод нас?.. Нездарма ж ён сказаў: «Як сканаю — душа застаецца...» І, верагодна, найперш хоча высветліць, ці не дарма ён адпрацаваў час у зямной юдолі, ці знаходзіць сёння ягоная творчасць прыхільнікаў, як пачуваюцца ягоныя героі ў грамадскай свядомасці.

Рыхтуючы цяпер летапіс ягонага жыцця і творчасці, я здзіўляюся стракаценню па ўсіх старонках скарачэння «НД» — так мяркуецца пазначаць тэксты, не апублікаваныя пры жыцці Караткевіча. Калі скарачэнне тычыцца ліставання і інскрыптаў — гэта яшчэ можна патлумачыць: большасць іх у зборах твораў друкуецца пасмяротна. А што ж казаць пра іншае?

Ён будзе ўсцешаны, што дзве кнігі, якія сам паспеў падрыхтаваць да друку, былі выдадзены. Вось чацвёртая кніжка вершаў — «Быў. Ёсць. Буду», датаваная 1986 годам, а вось і п'есы пад назвай «Старыя беларускія хронікі» — гэтая праляжала ў выдавецтве да 1988-га...

А тут ужо штосьці новенькае... Стаяць, як на падбор, дзевяць кніг васьмітомавага Збору твораў (восьмы том у дзвюх кнігах). 1987—1991 гады. Караткевіч падыходзіць да паліцы, гартае кожную кнігу ў белай, ужо ад часу пажаўцелай вокладцы і радуецца накладу выдання: ад шасцідзiesiąці тысяч у першых тамах да сарака пяці тысяч у апошніх... На сённяшні дзень лічба неверагодная! Письменнік разумее, што да 2024 года ў сем'ях захавалася, мабыць, толькі палова накладу, але ж і гэта значная колькасць, прычым варта ўлічваць, што да кніг звярталіся чытачы двух-трох пакаленняў. Укладальнікі — малайцы: сабралі амаль усё, раскіданае ў газетных і часопісных публікацыях!

А вось важкі том «Творы» (1996) — тут ужо тое, што не публікавалася. Праўда, шмат чаго не здолелі адшукаць...

...Думкі яго пераносяцца ў другую палову 1950-х гадоў. Пасля публікацыі ў № 7 часопіса «Полымя» за 1955 год балады «Машэка» жыццёвая сцяжына імкліва зрушылася ў бок творчасці. Ён прызнаўся ў аўтабіяграфіі: «Гэта пераламала мой лёс». Настаўніцкая праца, якая адымала шмат часу, потым нарады

маладых пісьменнікаў у Мінску, перавод з Лесавіцкай сярэдняй школы ў Оршу дапрацоўваць адведзены пасля заканчэння Кіеўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Т. Р. Шаўчэнкі педагагічны тэрмін, прыняцце ў Саюз пісьменнікаў (1957), выданне першай паэтычнай кніжкі «Матчына душа» (1958). І ўсюдысная прага выказаць у творах свае патаемныя думкі, нястрымнае жаданне, каб іх пачулі і зразумелі тыя, каму аддаваў Караткевіч часцінку свайго жыцця, сваёй разумовай энергіі, сваёй душы і сэрца...

Ён згадвае падтрымку Максіма Танка, слушныя парады ад Анатоля Вялюгіна і Антона Бялевіча па ўдасканаленні часам не вельмі «прыгладжаных» тады вершаў. Згадвае і тое, што спачатку задумаў першую кніжку назваць «Белая вяселька», ды пераканалі адысці ад паэтычнай метафарызацыі і абраць, так бы мовіць, больш прыземленую і духоўна маркіраваную канструкцыю.

Радавалі тады станоўчыя водгукі дасведчаных і ўдумлівых крытыкаў, але больш ранілі выказванні накшталт такіх: «Ул. Караткевічу трэба зрабіць расшчы выбар: спадарожнік альбо камінок, сённяшняе альбо «векавечнае», творчасць альбо эпігонства». Хіба нельга адрозніць ад эпігонства глыбокае веданне гісторыі суветнай літаратуры і арганічнае карыстанне яе скарбамі? Калі не стае на тое здольнасцяў, тады не бярыся за пяро і не псуй жыццё сапраўднаму творцу... Караткевіч жа ўсмоктаў веды не толькі на лекцыях сваіх любімых прафесараў А. Назарэўскага і А. Бялецкага, ён дні праседжаў у акадэмічнай бібліятэцы ў Кіеве, занатоўваў усё, на яго думку, найбольш значнае, створанае папярэднімі пакаленнямі...

Другая палова 1950-х гадоў — яшчэ і час актыўнай творчай працы, працяг вучобы ў Маскве (Вышэйшыя літаратурныя курсы). Вынік такога напружання — другая кніга паэзіі «Вячэрнія ветразі» (1960) і першая кніга прозы «Блакiт і золата дня» (1961). Чаму ж не з'явіўся ў паэтычных кнігах, напрыклад, верш «Калумбы зямлі нязнаемай», напісаны ў 1956 годзе? Дзе «згубіліся» апавяданні «Завеі», «Белае полымя», «Лісты не спазняюцца ніколі», «Лясная гісторыя», «Аліва і меч», «Пасмяротная гісторыя аднаго цецэрука», датаваныя 1958—1959 гадамі? Чыё нядрэмнае вока палічыла іх непрыдатнымі, і чытач азнаёміўся з імі толькі ў 1986 годзе (верш) і ў 1990-х гадах (апавяданні)? Як магло здарыцца, што цудоўнае апавяданне «Каўчэг», апублікаванае ў № 1 часопіса «Полымя» за 1961 год, у кнізе гэтага ж года выдання атрымлівае назву «Блакiт і золата дня»? І што парадаксальна: у перакладзе на рускую мову Навума Кісліка часопіс «Нёман» у № 12 за 1969 (!) год друкуе «Ковчег»... Бо «Каўчэг» — семантычна больш насычаны заглавак: ён асацыюецца з паводкай і бязмежнасцю палескай воднай роўнядзі, з чоўнам, у якім апынуліся двое маладых людзей — Наталька і Юрка, з зараджэннем кахання і неабвержным працягам чалавечага існавання на зямлі. Але ж такі заглавак адсылае яшчэ і да Бібліі...

Пачатак 1960-х гадоў — захапленне кінематографам і вучоба на Вышэйшых сцэнарных курсах у 1960—1962 гадах. Караткевіч прызнаваўся сябру Адаму Мальдзісу: «Раман у нашых беларускіх умовах прачытае ну дзесяць, ну дваццаць тысяч чалавек. А добры фільм паглядзяць мільёны. Разумеецца, якая мажлівасць уздзеяння на народ, абуджаць яго годнасць, яго памяць». Такія вось спадзяванні былі ў яго, пакуль не сутыкнуўся з айчынным кінематографам, забюрактарызаваным чынавенствам. Убачыць жа ён мастацкі фільм па сваім (з Валерыем Рубінчыкам) сцэнарыі толькі ў 1979 годзе («Дзікае паляванне караля Стаха»). Іншыя, магчыма, не прапаноўваліся самім аўтарам («Легенда аб бедным д'ябле і аб адвакатах Сатаны»), пераробліваліся дзясяткі разоў, здымаліся і потым клаліся на паліцу («Хрыстос прызямліўся ў Гародні», пераназваны ў «Жыццё і ўзнясенне Юрася Братчыка»), проста адхіляліся («Гнеўнае сонца, пякучае», «Апавяданні з катажкі»).

Мікола Нікалаеў

БЕЛАРУСКІЯ СПРАВЫ
КАЭТАНА КАСОВІЧА І АФАНАСІЯ БЫЧКОВА

Расійская нацыянальная бібліятэка ў Санкт-Пецярбургу — былая Дзяржаўная публічная імя Салтыкова-Шчадрына ў Ленінградзе, яшчэ раней — Імператарская публічная бібліятэка. Сярод незлічоных скарбаў яе фондаў — шмат кніг, эстампаў, рукапісаў і архіўных дакументаў, датычных Беларусі, — таго, што мы называем *Albarutenica*. Толькі дзеля прыкладу прыпамнім найбольш значныя помнікі: тры рукапісныя Полацкія Евангеллі, адно з якіх — самая старажытная і цалкам захаваная беларуская кніга; вялікая частка нясвіжскага архіва Радзівілаў; тры камплекты выданняў Францыска Скарыны; адзіны захаваны да сёння экзэмпляр Катэхізіса Сымона Буднага; два асобнікі Брэсцкай Бібліі; расфарбаваны ў Полацкай акадэміі асобнік Радзівілаўскай карты Вялікага Княства Літоўскага, складзены ў Нясвіжы і надрукаваны ў 1613 годзе ў Амстэрдаме... Апісанне толькі адной калекцыі беларускіх кірылічных старадрукаў са збораў Публічнай бібліятэкі ахоплівае 175 выданняў, з якіх шмат прадстаўлены некалькімі экзэмплярамі¹.

Кніжныя помнікі і архіваліі Публічнай бібліятэкі здаўна з'яўляюцца прадметам вывучэння гісторыкаў-беларусістаў — пачатак паклалі яшчэ ў XIX стагоддзі а. Іаан Грыгаровіч, кс. Антоні Машынскі, акадэмік Яўхім Карскі. Аднак Публічная бібліятэка звязана з Беларуссю не толькі фондамі, але і праз людзей. Пра двух з іх мы раскажам больш падрабязна — пра Каэтана Андрэевіча Касовіча і Івана Афанасьевіча Бычкова.

Лёс Каэтана Касовіча ў нечым тыповы для беларускай дыяспары Пецярбурга. Ад пачатку XIX стагоддзя з беларускіх земляў у сталіцу імперыі ехала шмат шукальнікаў/будаўнікоў свайго лёсу, сярод якіх вылучалася значная праслойка сыноў уніяцкіх святароў: добра адукаваныя, талерантныя, мабільныя і паслужлівыя, яны былі запатрабаваныя і часта шмат чаго дасягалі. Часам шукаць шчасця ехалі браты, дапамагаючы адзін аднаму ў адаптацыі да побыту дарагіх і аддаленых ад радзімы расійскіх сталіц. Магчымай (нават неверагоднай) вяршыні кар'ернага росту дасягнулі браты Урончанкі, сыны протадыякана з маленькага мястэчка Копысь Магілёўскай губерні — старэйшы з іх, Фёдар Паўлавіч, стаў міністрам фінансаў імперыі, а малодшы, Міхаіл, — перакладчыкам класічнай літаратуры, тапографам і ваенным разведчыкам. Славутымі вучонымі сталі браты Кутаргі з Мсціслава — Міхаіл Сямёнавіч, элініст і антыказнаўца, прафесар Пецярбургскага і Маскоўскага ўніверсітэтаў, член-карэспандэнт Акадэміі навук, і Сцяпан Пятровіч, золаг і мінеролаг, прафесар Пецярбургскага ўніверсітэта. Заўважнай фігурай ваеннага Пецярбурга быў беларус, сын прафесара Віленскага ўніверсітэта Восіпа Баброўскага Павел, генерал ад інфантэрыі, сенатар, начальнік Ваенна-юрыдычнай акадэміі — пасля смерці бацькі яго

¹ Вазнясенскі А. У., Нікалаеў М. В. Каталог беларускіх выданняў кірылаўскага шрыфту XVI—XVIII стагоддзяў са збору аддзела рэдкіх кніг Расійскай нацыянальнай бібліятэкі. Вып. 1—3. СПб., 2019—2023.

выхоўваў родны дзядзька, знакаміты вучоны і ўніяцкі святар Міхаіл Баброўскі. Павел Баброўскі стварыў некалькі добра фундаваных гісторый палкоў расійскай арміі, аднак не забываўся і пра радзіму, якой прысвяціў свае навуковыя працы¹. На гэтым фоне выдатных людзей і яркіх асоб не менш знакамітай парай сталі браты Касовічы з Полацка: элініст, прафесар Варшаўскага ўніверсітэта Ігнат Андрэевіч і прафесар усходняга факультэта Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта Каэтан Андрэевіч. Асноўным месцам працы Каэтана Андрэевіча была Імператарская публічная бібліятэка (ІПБ) у Санкт-Пецярбургу, дзе служыла шмат вучоных і таленавітых літаратараў, гісторыкаў і бібліёграфаў, кожны з якіх у сваёй галіне — зорка першай велічыні. Каэтан Касовіч сярод іх не згубіўся — рознабаковасцю зацікаўленняў і шматпланавасцю заняткаў ён прыцягваў увагу як сучаснікаў, так і нашчадкаў. Пісаць пра К. Касовіча пачалі адразу пасля яго смерці ў 1883 г. — пасля некралогаў гэта былі мемуары, згадванні ў працах па гісторыі навукі, артыкулы ў слоўніках і даведніках. Сучасны заходні даследчык са здзіўленнем адзначае, што ў СССР імя гэтага дзеяча царскага перыяду, нягледзячы на змены ў ідэалогіі, заставалася ва ўсіх выданнях Вялікай савецкай энцыклапедыі². Да юбілею Касовіча ў 1994 г. у Мінску выйшла прысвечаная яму кніга — «К. А. Касовіч вядомы і незнаёмы»³, у якой выдатны ўсходазнаўца Генадзь Іосіфавіч Даўгяла расказаў пра Каэтана Касовіча пераважна як пра прафесара ўсходніх моваў, аднак толькі мімаходзь згадаў асноўнае месца службы вучонага. Прагал закрыў артыкул Леаніда Аляксандравіча Шылава ў Слоўніку супрацоўнікаў Публічнай бібліятэкі⁴, аднак фармат слоўнікавага артыкула не дазволіў падрабязна спыніцца на ўсіх аспектах дзейнасці гэтага неардынарнага чалавека. За мінулыя пасля выхаду кнігі Г. І. Даўгялы і артыкула Л. А. Шылава за малым трыццаць гадоў з'явілася значная колькасць новых публікацый, некаторыя з іх дадаюць да партрэта К. Касовіча цікавыя факты і назіранні. Увайшлі ва ўжытак раней невядомыя архіўныя дакументы. Гэта, як і сёлетняя гадавіна К. Касовіча (210 гадоў з дня нараджэння), дае нам падставу яшчэ раз звярнуцца да асобы Каэтана Андрэевіча, адначасова ўспомніўшы сябра, з якім ён быў разам ад студэнцкіх гадоў да скону, — Афанасія Фёдаравіча Бычкова, рэдактара першага слоўніка беларускай мовы.

Каэтан Касовіч нарадзіўся ў сям'і святара Андрэя Якаўлевіча Касовіча 14 мая 1814 г.⁵ у Полацку (так прынята лічыць таму, што пасведчанне аб хрышчэнні было прадстаўлена з Полацкай духоўнай кансісторыі), хаця дакладнае месца службы яго бацькі ў 1814 г. крыніцы не называюць — вядома толькі, што ў 1831 г. яго бацька служыў у царкве вёскі Малыя Дольцы Барысаўскага павета⁶, а рэвізская сказка (дакумент перапісу насельніцтва) за красавік 1834 г. называе Андрэя Касовіча свяшчэннікам царквы ў вёсцы Дрычын Ігуменскага павета і былым адміністратарам царквы вёскі Цвеціна Ігуменскага павета⁷. У Дрычыне а. Андрэй служыў як своеасаблівы «крызісны менеджар» — дакумент згадвае і другога настояцеля Дрычынскай царквы, які адхілены ад выканання святар-

¹ Нікалаеў М. В. Беларускі Пецярбург. СПб., 2009.

² Marinus A. W. Classics in Russia 1700—1855. Bitween Two Bronze Horsemen. Leiden-New-York-Köln, 1992. P. 244.

³ Даўгяла Г. І. К. А. Касовіч вядомы і незнаёмы. Мінск, 1994.

⁴ Шилов Л. А. Коссович Каэтан Андреевич // Сотрудники Российской национальной библиотеки — деятели науки и культуры. Т. 1. СПб., 1995. С. 282—288.

⁵ Тут і далей даецца сучаснае датаванне.

⁶ Даўгяла Г. І. К. А. Касовіч знаёмы і незнаёмы. Мінск, 1994. С. 5.

⁷ Лісейчыкаў Д. В. Святар у беларускім соцыюме. Прасапаграфія ўніяцкага духавенства 1596—1839. Мінск, 2015. С. 295.

сніх абавязкаў за непадпарадкаванне начальству. Маці Каэтана Андрэевіча, па ўсёй верагоднасці, паходзіла з духоўнага саслоўя, пра што сведчыць яе імя, не ўласцівае жанчынам іншых саслоўяў — Схаластыка¹. Каэтан быў другім сынам у сям’і; першы — Караль, нарадзіўся ў 1797 г., а два малодшыя браты Антон і Ануфрый — у 1817 і 1824 гг. адпаведна.

Пачатковую адукацыю дзеці атрымалі ад бацькі (вясковы святар выконваў функцыі настаўніка для ўсіх дзяцей свайго прыходу). Традыцыйна сыны дапамагаюць бацьку-святару падчас багаслужбы — трымаюць свечкі, пяюць у хоры, чытаюць уголас Псалтыр, Апостал і Часаслоў. Каэтан не быў выключэннем. З малых гадоў ён жыў у шматмоўным свеце: на вуліцы гаварылі па-беларуску, у час вучэння — па-польску, у царкве чыталі па-славянску; сярод аднагодкаў заўсёды былі хлопчыкі, якія гаварылі на ідыш, дзяржаўныя чыноўнікі карысталіся рускай.

У рэвізскай сказцы пры апісанні сям’і А. Я. Касовіча не ўспамінаецца пра сына Ігната — будучага вядомага філолага, прафесара Варшаўскага ўніверсітэта Гэты брат Каэтана з’явіўся шмат пазней, адразу сталым чалавекам. Рэвізская сказка 1834 г. паведамляе, што Каэтан Андрэевіч (другі сын) вучыцца ў Маскоўскім універсітэце на казённым утрыманні і звольнены з духоўнага саслоўя. Старэйшы брат Каэтана Андрэевіча ў гэтым дакуменце названы Каралем. Род яго заняткаў — «займаецца паслугамі ў епіскапа», мае жонку Юлю, дзяцей Аляксандра, Анэлю і Ганну. Браты Касовічы² сябравалі і супрацоўнічалі: мелі сумесныя навуковыя працы, Каэтан клапаціўся аб дзецях старэйшага брата. Аднак ва ўсіх шматлікіх дакументах старэйшы брат называецца не іначай, як Ігнат Касовіч. Куды ж падзеўся Караль?

Знікненне Караля і з’яўленне Ігната адбываецца ў 1834 г. — калі бацька ў гэты час называе старэйшага сына Каралем (у нас няма падстаў сумнявацца ў аўтэнтычнасці аўтографа Андрэя Касовіча на рэвізскай сказцы, што цяпер захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі), то полацкі праваслаўны епіскап Смарагд (Крыжаноўскі) называе яго Ігнатам. Для самога Караля-Ігнація адыход ад падвойнага каталіцкага імя звязаны, па ўсёй верагоднасці, з рашэннем перайсці ў праваслаўе, магчыма, адначасова з Каэтанам. Датаваны канцом 1834 г. ліст епіскапа Смарагда да смаленскага, віцебскага і магілёўскага генерал-губернатора князя М. М. Хаванскага сведчыць, што такое рашэнне было прынята адносна нядаўна: «Ваше сіятельство отношениемъ отъ 14-го прошедшаго Августа [1834 г.] секретно требовали отъ меня достоверныхъ сведенийъ объ учителе Полоцкой Греко-Униатской семинаріи Ігнатіѣ Косовичѣ; и я таковымъ же отвѣтнымъ отъ 16-го Сентября между прочимъ увѣдомилъ ваше сіятельство, што Косовичъ зараженъ униатскимъ фанатизмомъ и не имѣетъ должнаго уваженія къ Православной церкви. Таковы были доставленные тогда ко мнѣ свѣдѣнія. Но съ Сентября мѣсяца доселѣ имѣлъ я многіе случаи лично узнать сего Косовича и уже съ совершенно съ другой стороны: ибо онъ Косовичъ не только не имѣетъ униатскаго фанатизма, но напротивъ къ Православной церкви совершенно расположился и даже съ нѣкоторыми товарищами готовъ присоединиться къ ней»³.

¹ Каталіцкая святая Схаластыка была сястрой св. Бенедыкта Нурсійскага, заснавальніцай першага ў Заходняй Еўропе жаночага манастыра.

² Мы гаворым толькі пра двух старэйшых сыноў Андрэя Касовіча. Звестак пра малодшых — Антона, 1817 г. н., і Ануфрыя, 1824 г. н., якія ў 1834 г. вучыліся ў Полацкай духоўнай семінарыі, няма.

³ Письма епископа Полоцкого Смарагда к князю Н. Н. Хованскому (генерал-губернатору Смоленскому, Витебскому и Могилевскому) // Русский архив. 1891. № 8. С. 434—435.

Вольга Круглова

НАРЫС ЯНКІ ЛУЧЫНЫ «С ПРАЗДНИЧНОЙ ПОЕЗДКИ» ЯК УЗОР МІЖКУЛЬТУРНАГА ЎЗАЕМАДЗЕЙННЯ

Нарыс Янкі Лучыны «С праздничной поездки» ўяўляе сабой частку публіцыстычнай спадчыны пісьменніка. Сістэмны і комплексны аналіз дае магчымасць разглядаць асобу і творчасць Янкі Лучыны ў міжнародным навуковым і між-дысцыплінарным кантэксце.

Цікавасць літаратуразнаўцаў да жыцця і творчасці Янкі Лучыны ўзрастае. Гэта сведчыць пра актуальнасць і запатрабаванасць яго творчай спадчыны. Унёсак пісьменніка ў развіццё беларускай літаратуры дазваляе разглядаць яго дзейнасць і творчасць у рамках актуальнай у сучаснай навуцы тэмы культурнай мяжы. Мэта даследавання — паказ месца і ролі нарыса Янкі Лучыны «С праздничной поездки» ў кантэксце шматмоўнай літаратуры Беларусі.

Станаўленне беларускай літаратуры ішло ў адпаведнасці з гістарычнымі падзеямі, якія адбываліся на нашых землях у XIX стагоддзі. У гэты час пачаўся новы этап у развіцці беларускай нацыянальнай літаратуры. У сувязі з узмацненнем барацьбы за нацыянальнае і сацыяльнае вызваленне ўзнікла неабходнасць адлюстроўваць розныя бакі грамадскага жыцця, мадэляваць у мастацкіх творах тыповыя жыццёвыя сітуацыі, паказваць духоўна-маральны і культурны воблік народа. У цэнтры ўвагі многіх пісьменнікаў аказалася тэма народнага побыту. Падобныя тэндэнцыі мелі шэраг прычын, аднак станаўленне тагачаснай літаратуры, яе ідэйна-мастацкае развіццё былі выкліканы патрыятычнымі і асветніцкімі мэтамі, патрэбай духоўнага і культурнага адраджэння народа, барацьбой супраць сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту. Менавіта ў гэтых умовах раскрыўся творчы патэнцыял Янкі Лучыны. Яго творчасць поўнасцю адпавядала патрэбам часу.

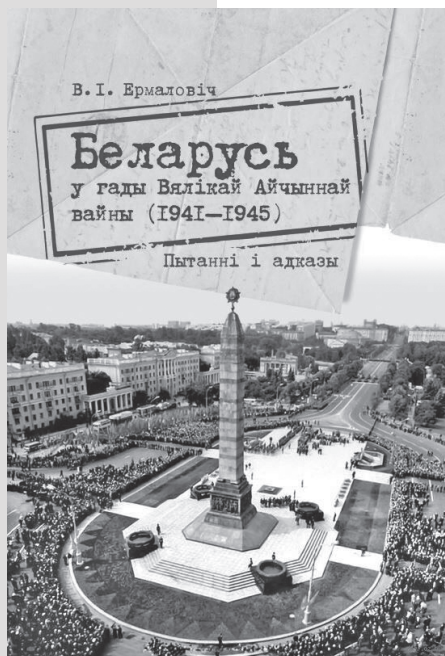
Павышаная ўвага да чалавека як аб'екта мастацкага пазнання характэрна для эпохі рамантызму, пазітывізму і рэалізму. Янка Лучына, працягваючы рамантычныя традыцыі, арганічна дапоўніў свае творы рысамі эпохі пазітывізму і рэалізму, у якой ён жыў і тварыў. У часы рамантызму ўзнікла імкненне да ідэалізацыі людзей, якое потым саступіла месца рэалістычнаму паказу чалавека, жыцця, рэчаіснасці. У творчасці Янкі Лучыны — праўдзівы паказ жыцця народа, які часта дапаўняецца рамантычным любаваннем постаццю селяніна.

Характэрнай рысай беларускай літаратуры XIX стагоддзя з'яўляецца імкненне наблізіць літаратуру да надзённых патрэб грамадства. Шырокае распаўсюджанне атрымала ідэя прызначэння творчасці для народа. Лічылася, што пісьменнік павінен быць часткай народа, прамаўляць ад яго імя. Такое стаўленне да творчасці ўласціва і Янку Лучыну. Асаблівасцю фарміравання новай беларускай літаратуры была пераемнасць традыцый суседніх літаратур. А. Мальдзіс абазначыў асноўныя запазычанні беларускай літаратуры з суседніх: «Беларуская літаратура XIX стагоддзя знаходзілася ў сферы ўздзеяння як рускай, так і польскай літаратур. Яны дапамагалі ёй пераадолець замаруджанасць развіцця. Руская літаратура імпанавала беларускім пісьменнікам сваёй грамадзянскасцю, рэвалюцыйным пафасам у пастаноўцы і вырашэнні сялянскага пытання — асноўнага пытання ў тагачасным грамадскім жыцці. З

Іван Чарота

АКТУАЛЬНАСЦЮ ЗАПАТРАБАВАНЫ КАМПЕНДЫУМ

Ермаловіч, В. І. Беларусь у гады Вялікай Айчыннай вайны (1941—1945 гг.): пытанні і адказы. — Мінск: Беларусь, 2023.

Бясспрэчна Вялікая і рэальна Айчынная вайна, у якой трагізм спалучыўся з нечуваным гераізмам, для беларусаў застаецца непазбыўным чыннікам свядомасці на генетычным узроўні. Таму наўрад ці перабольшым, калі зробім абагульненне, што ўсе беларусы, уключаючы і народжаных ужо пасля Вялікай Айчыннай вайны, так альбо інакш — як дачынныя да славы ці да ганьбы — аказваюцца запісанымі ва ўсенародную Кнігу Памяці. Адпаведна, у стаўленні беларускага народа і да самой трагедыі, і да віноўнікаў яе, а таксама і да фашызму ва ўсіх праявах ва ўсе часы, не можа быць той «талерантнасці», якую нам спрабавалі навязаць за апошнія дзесяцігоддзі. Дарэчы, у перакладзе з мовы глабалізатарскай на жывую, захаваную пакаленнямі продкаў, слова гэтае павінна было б азначаць цярпімасць. Аднак яму ў барацьбе ідэй зыходна надалі хітра перайначаны сэнс, каб культываваць як мага больш безуважнасці і безудзельнасці, што ў рэшце рэшт павінна было

прывесці да страты памяці гістарычнай і радаводнай. Якраз такую пагрозлівую тэндэнцыю вельмі сімптаматычна выяўляюць, наш стан правяраючы, многія цяперашнія падзеі. А сярод іх — быццам бы не такое ўжо і важнае — святкаванне 80-годдзя высадкі саюзніцкіх войскаў у Нармандыі. Думаецца, няма патрэбы шматслова тлумачыць, чаму большасць беларусаў старэйшага ўзросту, асабліва з ліку жывых яшчэ нашых ветэранаў, прарэзгавала на яго ўсплескам рэзка адмоўных пачуццяў. На некаторыя адметнасці іменна так адсвяткаванага юбілею гэтага можна было б і не зважаць. Але наўрад ці дапушчальна абмінаць увагай тое галоўнае, што пракавала і недаўменне, і заканамернае абурэнне. Маецца на ўвазе, перш за ўсё, трыумфатарскі ўдзел у прыгаданых урачыстасцях прадстаўнікоў краін не толькі тых, якія ў свой час адолелі фашызм і германскі рэваншысцкі мілітарызм, але і тых, для супрацьстаяння якім спатрэбілася гэтае самае «саюзніцтва», прычым не